

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

Wie heeft geen herinneringen aan 'verboden' boeken uit zijn jeugd? Wie kan er geen titel noemen van een boek dat in de schooltijd door alle leerlingen gelezen werd, maar nooit op de lijst terecht kwam? Tsjip nam de proef op de som en vroeg aan verschillende docenten en studenten naar hun ervaringen met seksualiteit in de literatuur. Welke anekdoten schoten hen bij dit thema door het hoofd en wat was voor hen bij uitstek een erotisch boek?

We ontvingen vele, heel verschillende reacties. 'Wat geen naam heeft, bestaat niet', zo noemde een van de respondenten zijn bijdrage:

'Gravend in mijn leeservaringen van 30 jaar geleden, kan ik me wel enige boeken herinneren die ik toen als seksueel getint ervoer, maar geen enkele herinnering komt naar boven wat betreft erotiek. Althans niet in de betekenis die ik er nu aan hecht. Zelfs kan ik geen ervaring noemen van een erotisch boek dat ik na die puberjaren gelezen heb. Daarentegen zijn er tientallen films te noemen die een dergelijke ervaring bij me teweeg hebben gebracht. Blijkbaar lees ik anders dan dat ik naar een film kijk. Een film ervaar ik als veel directer dan een boek. Een erotische film dringt zich op, laat geen andere interpretatie toe, terwijl een boek altijd de mogelijkheid houdt om de erotiek te negeren, niet op te merken.

Toen ik het boek van Ronald Giphart, *Ik ook van jou*, herlas, viel mij meteen de erotiek in het boek op. Zinnen als '... en met haar vinger bestroopte ze haar lippen om me een plakzooen te geven.' druipen van de erotiek.

Het is dus waarschijnlijk dat ik pas toen ik op het idee gebracht was dat er erotische passages in een boek konden staan, ik ze ook las. Terugredenerend kan het dus zijn dat ik de suggestie van seksualiteit (de erotiek) vroeger meteen vertaald heb als seks en datgene wat interpretatie was als feit heb gelezen.

Opnieuw terugdenkend aan de middelbare school, vriendenkring en literatuur zie ik *Kort Amerikaans* weer voorbij komen, dat in mijn toenmalige onschuld een echt seksboek was. Het werd aangeraden door mijn vrienden, maar ik vroeg me toch wel enigszins bezorgd af hoe dat zou gaan als mijn leraar tijdens het mondeling examen over dit boek zou beginnen. Het mondeling ging voorbij zonder dat Jan Wolkers ter sprake kwam, waaruit ik toen concludeerde dat mijn leraar eveneens enigszins verlegen was met het onderwerp. Met andere woorden: heel *Kort Amerikaans* werd voor mij overheerst door een of twee passages, waarin seks voorkwam.

Ook *Ik*, Jan Cremer werd in dezelfde sfeer getrokken, maar dat maakte om de een of andere reden nauwelijks indruk.

In diezelfde tijd had ik een ooeivaarpocketje van Paul Rodenko, getiteld *Vrijmoedige liefdesverhalen*, op de kop getikt. Achteraf geredeneerd is dit het enige werk geweest dat ik toen als erotisch ervaren heb. (Dus toch). Deze ene pocket is de aanleiding geweest om alle Vrijmoedige liefdesverhalen van Rodenko aan te schaffen. In totaal zo'n tiental boekjes, die door mijn complete vriendenkring zo kapot gelezen zijn dat ik later de verzamelde verhalen alsnog gekocht heb. Over deze werken werd niet gesproken, ze werden slechts fanatiek gelezen.' (man, 46 jaar)

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

Stigma

Al mocht het in de vrije tijd geconsumeerde leesvoer dan niet besproken worden, toch kreeg het onder de scholieren al snel een nadrukkelijke klank.

'Op de middelbare school hadden wij Kafka's *Amerika* op de leeslijst staan. Het bijzondere van dit boek -ten minste wat ik me daarvan nog kan herinneren- is dat er een passage in voor kwam, waarin een jonge jongen door een oudere vrouw verleid werd, of dat een poging daartoe ondernomen werd. Veel klasgenoten die het boek niet lazen, kenden wel deze passage. Dat die veel gelezen werd, was duidelijk aan het boek te merken. Als je het met de rug op je hand legde, viel het automatisch open op de bladzijde met de bedoelde passage.' (man, 49 jaar)

Een typerende reactie. Ook anderen merken op dat sommige boeken door een klein aantal scènes, of zoals hier, door een enkele passage als 'seksboeken' werden gestigmatiseerd. Dat gebeurde bijvoorbeeld ook met het boek *Kort Amerikaans* van Jan Wolkers.

'*Kort Amerikaans* was in mijn middelbare schooltijd 'de' ontdekking. Ik herinner me dat we mondeling Nederlands hadden. Ik had *Kort Amerikaans* op mijn lijst gezet, en de eerste vraag op het mondeling was, de titel daarvan uit te leggen. Ik had er geen benul van. Had de docent me gevraagd, alle paginanummers op te noemen waar ze 'het' deden, dan had ik wél feilloos kunnen antwoorden. (man, 46 jaar)

Maar anderen lazen deze titels juist zonder aandacht te schenken aan het erotische gehalte erin:

'Spittend in mijn middelbare schooltijd komt er slechts één herinnering omtrent erotiek in literatuur naar boven. Nou ja, literatuur...

Ik moet zo'n 13 jaar geweest zijn toen ik bij toeval kennismakte met de Peyton Place pockets. De serie kende ik van de tv en omdat ik zeer benieuwd was of Rodney haar (heette ze Betty?) zou krijgen, dook ik in, geloof ik, deel 2.

Wat ik daar te lezen kreeg, was iets heel anders dan wat er op de tv te zien was. Deze Rodney was alles behalve een baby-face (arme Ryan O'Neal), hier zat een echte man achter het stuur die tegelijkertijd op een zigzaggend bergweggetje kon rijden en het bloesje van zijn vriendin kon openmaken.

Reuze spannend en prikkelend vond ik het, alhoewel ik me nu afvraag of dat door de beschreven scene kwam of door het enorme verschil met de tv-held. De laatste heb ik daarna nooit meer helemaal serieus kunnen nemen, hij was zo keurig braaf. En misschien was ik dat ook wel, want verder komt er niets aan erotische literatuurherinneringen naar boven.

Ik heb in die jaren Wolkers, Raes en Geerearts gelezen, maar het heeft me kennelijk niet al te veel gedaan. De boeken die ik las, las ik eigenlijk alleen maar om mezelf bevestigd te zien. Ik zocht niet zozeer seksualiteit en erotiek als wel het 'on the road-gevoel', vrijheid, Liefde voor het Leven...'

Verboden

Behalve dat leerlingen de boeken zo op hun eigen wijze stigmatiseerden, kregen velen ook van hogerhand het advies om bepaalde literatuur links te laten liggen. Soms waren dat ouders die eenvoudigweg bepaalde titels verboden, le-

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

raren die hun heftige verontwaardiging uitspraken, en bij tijd en wijle konden leerlingen op hun klompen aanvoelen dat er met een boek iets aan de hand was:

'Jan Cremer was, zo schatten wij dat als leerlingen van een vwo-5 klas in, verboden. Dat las je wel, maar zette je niet op je lijst. Dat idee kreeg ik omdat mijn ouders dat boek bewaarden in de linnenkast. In de bibliotheek durfde ik het niet te halen en toen wij meiden van vwo-5 ontdekten dat het in een goedkope uitgave te koop was, hebben we allemaal een exemplaar gekocht.' (vrouw, 38 jaar)

Wanneer het over verboden boeken gaat, is bovenstaand citaat tekenend. Verhalen hierover gaan altijd gepaard met beschrijvingen van de wijze waarop men de beruchte titels uiteindelijk te pakken kreeg. Het verbod blijkt toch wel de meest effectieve vorm van boekpromotie te zijn.

'De boeken van Bob en Daphne (zie elders in dit blad: Joop Dirksen, Sex in de tekst.) mocht ik, toen ik ongeveer 16 jaar oud was, van mijn ouders niet lezen. Mijn oudere zus las ze wel en zij gaf ze mij stiekem te lezen. Met een käft van schoolboeken eromheen vielen ze niet op en kon ik ze rustig lezen op momenten dat ik geacht werd mijn huiswerk te maken.' (man, 49 jaar)

'Mijn leraar Nederlands vertelde over *Ik, Jan Cremer*. Zoveel schunnigheden in één boek, wij kregen het uitdrukkelijke verbod dit walgelijke boek op de lijst te zetten; wij natuurlijk 's middags naar de boekenwinkel om dit boek met rode oortjes te gaan lezen.' (man, 48 jaar)

Maar er waren ook andere mogelijkheden om leerlingen van het lezen van onstichtelijke literatuur te weerhouden:

'Wat Latijn en Grieks betreft heb ik achteraf kunnen constateren dat alle passages die ook maar enigszins met seks te maken hadden, niet in de schoolboeken voorkwamen of overgeslagen werden. Zo ontdekte ik pas in mijn leraarstijd een mij geheel onbekende passage in de beroemde brief van Seneca over de slaven. In de - oude - schoolboeken was die niet te vinden. Seneca schrijft daarin over een van de slaven van een verdorven meester: Terwijl hij al het uiterlijk van een soldaat heeft, is hij baardeloos, omdat de haartjes afgeschoren of helemaal geëpileerd zijn. De hele nacht moet hij wakker blijven en de tijd verdelen tussen de dronkenschap en de seksuele lusten van de meester. In de slaapkamer is hij een man, in de eetkamer een knaap.' (man, 50 jaar)

Generatie...Kloof?

Maar er is wel wat veranderd in de loop der tijden. Want dezelfde docent als hierboven schrijft: 'Als ik nu de passage met mijn leerlingen lees, knippert er zelfs niemand met de ogen!' Een andere docent:

'Ik heb de indruk, sterker nog, ik weet zeker, dat de hedendaagse pubers makkelijker met seks en erotiek omgaan dan ik indertijd. Op het mondeling wordt het onderwerp seksualiteit regelmatig aangesneden, maar dit leidt nooit tot verlegenheid of ontwijkend gedrag.

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

De leerlingen vertonen steeds meer een afkeer van een overdaad aan seks. Voor de meesten zijn boeken als *Turks fruit* en *De schaamte voorbij* vieze boeken. Men beschouwt de overdaad aan seks als onnodig. De intimiteit van de seksualiteit wordt er door geschaad, seksualiteit is iets dat je met je partner beleeft en dat niet 'op straat' hoeft te komen. Vooral veel meisjes kunnen dit soort boeken maar met moeite waarderen.' (man, 46 jaar)

Hoe juist deze inschatting is blijkt uit de volgende lezersreactie.

'*Lolita* van Vladimir Nabokov is een zeer vreemd boek. Naast de morele discussie die het in mij ontketende, was het ook het boek met één van de meest erotische passages die ik ooit tegen ben gekomen in zogenaamde hoogstaande literatuur.

Ik verwijs naar hoofdstuk 13 waarin de betreffende passage te vinden is. De setting is de volgende: Lolita is op speelse wijze op schoot beland bij de hoofdpersoon. Hij voelt al enige tijd meer voor haar en dit is de eerste keer dat het werkelijk tot zulk intiem contact komt. Zij is niet bekend met zijn gevoelens; voor haar is het onschuldig. Hij zingt een liedje en streelt haar uitgestrekte benen. Lolita eet een appel en neemt het zingen over. Er is geen sprake van seksuele handelingen, maar juist de delicate wijze waarop het voorval plaatsvindt en de beschrijving van de innerlijke gevoelens die het teweeg brengt bij de hoofdpersoon, maken het tot een zeer opwindend geheel.

De handeling sleept zich langzaam voort en Nabokov beschrijft elk detail uitvoerig. De geladenheid neemt toe en komt uiteindelijk tot een hoogtepunt. De schoonheid van de passage is de afwezigheid van obsceniteit. Alle juiste voorzetsen zijn er, de rest kun je erbij fantaseren. Die ruimte, die incompleetheid, maken het tot erotiek.' (vrouw, 22)

Hier wordt heel duidelijk verwoord dat een werkelijk erotische passage géén uitvoerige beschrijvingen van het liefdesspel mag bevatten. 'Erotiek,' zo schrijft een andere respondent, 'is spanning, werkt op je verbeelding en laat sommige dingen oningevuld...'. (man, 48) En ook in de volgende bijdrage horen we diezelfde roep om suggestie:

'Stijl is alles. Dat geldt voor erotiek. Dat geldt voor literatuur over erotiek. Een feitelijke beschrijving van seksuele handelingen verdient het etiket 'erotische literatuur' niet, die hoort eerder thuis in voorlichtingsboekjes. Jaren geleden stonden voor mij dan ook de medische encyclopedie en *Turks fruit* op hetzelfde plan. De eerste heb ik nadien wel weer eens ingekeken en, hoewel interessant kan ik het niet meer opwindend, erotisch dus, noemen. Uit het werk van Jan Wolkers heb ik na mijn zestiende geen enkele passage herlezen. Wel heb ik laatst een boek gelezen van het idool van de huidige liefde-op-het-eerste-gezicht-generatie, Giphype: een groot geil gezellig feest waar alles bij de naam genoemd mag worden. Dat is even leuk en spannend, maar voordat ik het boek uithad was ik al tot de conclusie gekomen: zes keer nix. Dan waren de pornoboekjes die na de medische encyclopedie kwamen nog langer leuk en spannend, daar werd tenminste nog eens een gloeiende tamp in een dampend geilgrotje gestampt. En ik kan er niets aan doen, dat is nog steeds leuk, hoewel niet echt spannend meer: erotiek heeft namelijk de neiging te verdwijnen wanneer je de slappe lach krijgt.

Nu werkt de lillende vleestoren die tussen de natte lippen van het hete holletje glijd wel voornamelijk op mijn lachspieren, toch vind ik metaforen van het

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

grootste belang voor erotische literatuur. Er moet gesuggereerd worden, de fantasie moet aan het werk gezet worden. Ik vind dat een belangrijke voorwaarde voor literatuur en voor erotiek, maar richtlijnen geven voor hoe dat moet, kan ik niet. Om even een fout voorbeeld te geven: ik zou uit kunnen leggen waarom ik *Bitter moon* een goede erotische film vind en *9 1/2 weeks* niet, al suggereren beide meer dan ze laten zien, daarmee heb ik nog geen concept van dé erotische film gegeven. Ik zou ook kunnen zeggen dat ik *De virtuoos* van Margriet de Moor tot en met de laatste pagina een goed erotisch boek vond, maar daarmee is nog niet gezegd dat het alleen maar op die manier kan, misschien zelfs: juist niet, want teveel van hetzelfde leidt tot de spreekwoordelijke hoofdpijn.

Stijl is alles. Dat geldt voor erotiek. Dat geldt voor literatuur over erotiek. Maar suggesties voor het gebruik van metaforen kan ik niet geven. Sommige zullen mijn ergernis wekken, andere zullen op mijn lachspieren werken, weer andere zullen mij opwinden.' (man, 27)

Erotoppers

Welke boeken worden genoemd als we naar goede erotische werken vragen?

'*Lady Chatterley's lover* van D. H. Lawrence was voor mij een openbaring op mijn zestiende. Boeken van Jan Wolkers en Jan Cremer waren wel 'opwindend' maar daar kwam geen inleving bij te pas: zo mannelijk. Maar de tuinman en de lady, dát was wel erotische spanning. Daarna bleven boeken waarin een onderlinge machtsstrijd via erotiek werd 'uitgevochten' mij boeien.' (vrouw, 38)

'Voor mij erotische literatuur? Lees ik denk ik niet zoveel, de werkelijkheid is voor mij nog altijd mooier. Lydia Rood schiet me te binnen, prachtige scènes van haar secretaris onder het bureau. Erica Jong (*Het ritsloze nummer / Fanny*) waren ooit favoriet, zijn dat nu bij de jongere generatie bij ons in huis. Mijn boekenkast langskijkend merk ik dat ik de meeste boeken over sex niet erotisch vind, vooral niet als ze door mannen geschreven zijn.' (vrouw, 41)

'Over het algemeen vind ik poëzie eerder erotisch dan proza. En daarin zijn voor mij de gedichten van Hugo Claus toch wel een hoogtepunt. Om Claus en de klassieken te verbinden: dit vind ik een prachtige vertaling van een subtiel erotisch gedicht (van een griekse dichter):

Sneeuw in de zomer, als je dorstig bent

Na de winter de eerste krokus

Maar het allerzachtst is de donzen deken die ons dekt' (man, 50)

'Erg erotisch vind ik *De wijde blik* van Willem Jan Otten. Wat hij daarin schrijft over zien en gezien worden, over de rol van het kijken in een relatie, en dus de gevolgen van blind worden, vind ik heel aansprekend. Ook zijn boekje *Denken is een lust* vind ik heel boeiend: het beschrijft heel origineel de werking van fantasie, de rol van 'schaamte', de gang van zaken rond opwindend. Aardig is het, zijn beschrijving van zijn ervaringen met porno, en de relatie van zijn vrouw daarop, te leggen op het titelverhaal uit *Het limonadegevoel en andere verhalen* van zijn vrouw Vonne van de Meer.

Ook heel erotisch vind ik de 'dubbelroman' (of eigenlijk de 'trilogie', want *Een meisjesleven* hoort er natuurlijk ook bij) *Veranderlijk en wisselvallig* en *Altijd de vrouw* van Geerten Meijsing. Opvallend is dat het enige verhaal uit *Veranderlijk*

Herinneringen aan de eerste erotische leeservaring

en wisselvallig, waarin niet gevreeën wordt, het verhaal over de saxofoniste, erotisch het meest spannend is in mijn ogen.' (man, 46)

In de les

Tot slot. Hoe staat het met erotiek in de literatuurles? Daarin is sinds de woeelige jaren zestig wel het een en ander veranderd. Maar hoe mondig zijn de leerlingen van nu, die eigenlijk alles mogen lezen?

'Op de middelbare school (Augustijnen!) bestond er geen sex of erotiek in de lessen Nederlands. Wel bij Engels, waar de docent lyrisch was over D.H. Lawrence; hij raadde ons die boeken aan vanwege de spannende man-vrouw-relaties en las erotische stukken voor. Wij waren zeer onder de indruk!

Nu zelf als docent heb ik het regelmatig over sex en erotiek in de literatuur. Dat kan ook niet anders bij de bespreking van de lijst en van verhalen. Ik stel altijd wat plagend vragen na spreekbeurten over boeken; de sex wordt door de leerlingen namelijk altijd overgeslagen. Ik ben me wel zeer bewust van wat ik zeg en vooral van normen die ik uitdraag, bijvoorbeeld in een V4-klas met een erg lief Turks meisje erin.' (vrouw, 41)

'Jongens profileren zich soms door bijvoorbeeld *Turks Fruit* een "lekker" boek te vinden. (In de trant waarin ik indertijd *Kort Amerikaans* las, maar er toch in bedektere termen over sprak) Het wat stiekeme uit mijn jeugd lijkt verdwenen te zijn. Er volgens mij een eerlijkere en duidelijker situatie en een eerlijke en persoonlijk onderbouwde argumentatie ontstaan.

Over erotiek gaat het in mijn lessen of mondelingen nooit omdat ik dat niet ter sprake breng en leerlingen er niet uit zichzelf over beginnen. Bovendien betwijfel ik het in hoge mate of het enige respons teweeg zou brengen. Ik denk niet dat leerlingen de erotiek in een boek zodanig opvalt dat die zich in hun herinnering vastzet. Tenslotte is het ook nog eens zo dat erotiek vaak interpretatie is en als zodanig persoonsgebonden. (Ik heb ooit eens een discussie met een havo-5 klas moeten voeren van ongeveer een half uur over wat nu erotiek is. Volgens de klas en vooral volgens degene die een spreekbeurt had gehouden en die ervoor naar een tentoonstelling helemaal in Utrecht was gegaan, had erotiek niets met seks te maken. Mijn argument dat erotiek de verwijzing naar seks is, vond pas na een half uur redeneren en de hulp van het woordenboek enig geloof bij de klas.)' (man, 46)

